

13. Tăcerea: glasul revelației și al inspirației, al gândirii și simțirii artistice, al imaginației și memoriei

În capitolele 5-12 ale acestei părți a lucrării noastre – *“Tăcerea ca Artă”* – am înfățișat tăcerea făpturii și a corpului uman, ca tăceri identificabile și perceptibile fizic. Tăcerea cea mai profundă, mai bogată și mai înaltă ca sens este însă tăcerea omului. În cele ce urmează, vrem să ne ocupăm de tăcerea sufletului uman ca lucrare a spiritului, ca adâncime, autenticitate, eveniment, împărăție și viață interioară a omului.

Tăcerea corpului uman este mai vizibilă, mai ușor identificabilă și descifrabilă. Dar adevărata, profunda și specifică tăcere umană este cea a sufletului, a inimii; pentru că viața sufletului este adevărul, înălțimea și deplinătatea omului. Omul constă din totalitatea manifestărilor sale; acestea exprimă vrând-nevrând puterile, însușirile și adevărul omului. Dar persoana este totdeauna mai presus de suma actelor și manifestărilor sale. Oricât de mult și de spectaculos s-ar manifesta cineva, totdeauna rămâne ceva invizibil, nemanifestat. Chiar și vorbirea ochilor, deși este cea mai *“spiritualizată”* tăcere, este totuși încadrată și limitată și rămâne inferioară tăcerilor sufletului. Izvorul actelor omului – sufletul – este interior iar ființa, adevărul, viața și însușirile lui depășesc cu mult actele sale. De aceea și tăcerile sufletului sunt superioare, sunt mult mai adânci și mai semnificative decât tăcerile corpului uman, chiar și decât limbajul ochilor. Fiind spirit, viața și lucrarea sufletului uman sunt un ocean

nesfârșit de gândire, simțire și creație. Viața și însușirile sufletului nu pot fi încadrate precis; de aceea, nu pot fi socotite limitate. Ele nu sunt infinite dar sunt deschise, capabile de infinit; așadar, le-am numi dezmărginite. Sufletul omului este împărăție nesfârșită, pentru că aceasta este condiția spiritului: nesfârșire, libertate, auto-determinare, gândire, simțire, imaginație și creativitate. Ca manifestare specifică a spiritului uman, tăcerea poate exprima toate aceste puteri și dimensiuni sufletești.

Inima și sufletul omului nu sunt un spectacol deschis, precum realitățile fizice și fapăturile lumii; ființa și existența însă, cu cât sunt mai interioare cu atât sunt mai profunde, mai puternice și mai pline de sens. Tot astfel este și tăcerea.

Marile acte, puteri și adevăruri ale omului nu sunt manifestările lui deschise ci mișcările și evenimentele sufletului. Credința, speranța, iubirea, gândirea, judecata, voința, decizia, hotărârea, simțirea, sensibilitatea, imaginația, fantazia, creativitatea, pocăința și rugăciunea sunt acte interioare, invizibile; și totuși, ele sunt cele mai autentice, puternice și semnificative desfășurări ale omului. Ele, și numai ele, dovedesc dezmărginirea ființei umane, calitatea omului de ființă artistică, filosofică și teologică; ele sunt măreția și sublimul omului. Fiind expresia lor, tăcerea umană poate desemna sensurile superioare ale artei, filosofiei și teologiei.

Procesele supreme ale artei sunt revelația și inspirația. Ele, cele mai înalte și inefabile realități ale artei, n-au nimic de-a face cu cuvântul, fiind numai și numai tăcere; nimic nu poate fi mai revelator și mai impunător pentru calitatea artistică a tăcerii. Indiferent că recunoaște sau nu un conținut mistic al **Revelației** artistice, orice creator știe

și mărturisește că originea și adevărul actului său artistic sunt mai presus de sine, de capacitatea și datele sale naturale, că se află de fapt într-o altă ordine de existență, superioară celei fenomenale.

Izvorul, începutul și originea actului artistic se află într-o **tăcere preexistentă**, într-un tărâm misterios din care, în chip neașteptat, miraculos și indescriptibil fulgeră la un moment dat lumina adevărului, valorii și înțelegerii asupra creatorului. El se poate pregăti și poate aștepta marea fulgerare, dar aceasta este totdeauna suverană și nu depinde deloc de pregătirea alesului; cel mult preferă sau nu o anumită stare și un anumit timp. Începutul adevărului și valorii artistice este totdeauna o primire, o venire de altundeva. Aceasta se arată valoroasă ca aurul și are loc într-o tăcere sacră, asemenea condiției jertfei, pentru că în actul artistic creatorul este mai degrabă jertfă care așteaptă focul mistuitor: *“Tăcere sângerie, nemișcat / Aurul tainei se arată / Suntem ajunși, suntem cuprinși / Suntem lumină luminată”* (Ioan Alexandru, *Amurg de toamnă*). Departe de a fi un act de putere, de determinare sau de decizie a creatorului, actul artistic este dimpotrivă cuprindere a creatorului, posedare de către puterea unei ordini superioare care-l domină și-i transmite adevăruri și valori noi.

Revelația artistică nu este determinată de capacitatea sau efortul artistului. Totuși, ea are loc în anumite condiții ale persoanei și ale lumii; nu pentru că acestea ar fi necesare izvorului revelației ci pentru că sunt necesare artistului, căci altfel nu ar putea-o primi și valorifica. Revelația poate avea loc numai în tăcere; ea vine din tăcere și se împărtășește în tăcere, adică în condiția unei naturi și a unei persoane deschise, capabile de inefabilul revelat.

Condiția revelației nu e necesarul sau grăbitul ci e libertatea și îngăduința: “*Schimbări și fast sunt mai puțin vădite / La râul, jos, cu apele grăbite; / Dar spiritul tăcerii-n orele sublime / Ale naturii e împărtășit cu adâncime*” (Fr. Hölderlin, *Der Winter: Iarna*).

Revelația este **intervenția altei lumi** asupra lumii noastre, pentru că ea este vulturul imperial și îngerul zburător care fâlfâie deasupra creatorului. Artistul știe că el nu e nici vultur nici înger, ci e înhățat de vultur și purtat de înger numai pentru a cunoaște și transmite muritorilor adevărul artistic. Artistul se află deci în ghearele vulturului sau pe aripile lui: “*Poeții locuiesc pe aripi de păsări!*” (Fr. Hölderlin: “*Die Dichter wohnen über dem Fluge des Vogels!*”). El poate fi tot așa de bine sub aripa îngerului, și nu poate decât să exclame: “*Nu mă lăsa, nu te întoarce / Rămâi în veci fără cuvânt / Rămâi acolo-n nevedere / De-a pururi îngere preasfânt / Căci nu-i nimic, căci nu-i decât / Iluminare orbitoare / Focul ceresc m-o fi cuprins / Într-un amurg de sărbătoare*” (I. Alexandru, *Foc ceresc*). Fiind act total interior, deși orbitor și incendiar, revelația este tăcerea lumii supra-pământene ce pătrunde în tăcerea lumii noastre. Ea **nu este inițiativa** sau auto-determinarea **omului** (“autototalizarea”, cum credea Blaga) ci este purtare a creatorului de către Duhul Artei, într-o tăcere tainică și magnifică, precum un somn: “*O, blândă noapte, înger sfânt / În somn copilul povestește / Cum cerurile s-au deschis / Și râu pe râu se pustiește*” (I. Alexandru, *Veghe*). În revelație, artistul este „între veghe și vis” (Novalis), “*ca-n somn*”, sau într-un vis ce înseamnă supra-conștiență: “*Părea că-n somn un înger ar trece prin infern*” (Eminescu, *Strigoii*). În orice caz, revelația este experiența și mărturisirea faptului că noi nu suntem

creatorii sau stăpânii adevărului artistic ci el e stăpânul nostru, iar noi nu putem fi decât slujitorii supuși și fideli.

Revelația este o **noapte mistică**, de aceea se exprimă în tăcere și se identifică oarecum cu taina nopții: “*Noapte senină, sfântă noapte / Colindă clopote departe / E-o liniște fără de nume / Acum coboară ceru-n lume*” (I. Alexandru, *Noapte*). Oricum am încerca să înțelegem și să denumim originea revelației ca fiind mai presus de creator, până la urmă cea mai potrivită exprimare este aceea a cerului ce coboară: “*o liniște fără de nume / Acum coboară ceru-n lume*”. Revelația este noaptea supra-luminoasă a sufletului, “*noche de l’alma*”, căci ea este în același timp tainică dar și strălucitoare de conținut și sens: “*O, noapte ce vădit-ai / mai mult ca zorii calea tănuită!*” (Sf. Ioan al Crucii, *Noche oscura de l’alma*, 5).

Revelația este conștiința clară și deplină a creatorului că **adevărul** sau **valoarea artistică** pe care o va exprima este peste puterile lui, **este indicibilă** iar el va putea să exprime și să transmită foarte puțin din ea. Este simțirea și convingerea că adevărul artistic este revelat, întrucât depășește mintea, cuvântul și toate instrumentele omenești de captare, înțelegere sau exprimare. De aceea, orice artist se simte interzis în momentul simțirii adevărului artistic, se simte transportat în ordinea superioară în care condiția și valoarea supremă este tăcerea. Dovada este și faptul că trecerea de la tăcerea revelației la exprimarea artistului prin cuvânt o simte el însuși ca o cădere și decădere. Față de condiția revelației, orice artist autentic simte produsul său finit ca pe o degradare și denaturare – în parte – a adevărului și valorii revelate. Condiția transmiterii depline a revelației ar fi probabil dimensiunea divină a tăcerii - care-i este proprie –, lucru imposibil muritorilor: „*Mintea*

nu poate totul să cuprindă / Întregul nu ajunge la cuvânt / Simbolului îi este dat s-aprindă / Candelele celuilalt pământ / De la ceru-al treilea se spune / Orice agrăire-a amușit / De unde graiul trece-n rugăciune / Se-ntunecă-nșelesul nenunțit” (I. Alexandru, *Simbolul*).

Revelația și inspirația stau împreună, alcătuiesc o unică realitate și un proces unitar. Totuși ele se pot distinge, ca două părți sau fețe ale aceleiași realități. Am spune că revelația este originea acestui proces, fața lui divină, nașterea din cealaltă lume sau situația acestei realități în stare de potență. Atunci când este deja aplicată asupra subiectului uman, starea, condiția și rezultatul pe care le creează artistului se numesc **Inspirație**. În inspirație nu mai privim până la originea adevărului artistic, ci ne interesează numai situația specială a creatorului în momentul conceperii și exprimării fenomenului artistic. Inspirația presupune revelația, dar nu are ca scop sublinierea revelației în sine ci efectul ei în sufletul creatorului. Am putea spune oarecum că *revelația este originea și adevărul artistic în absolut*, iar *inspirația este adevărul divin umanizat*. În revelație avem mai mult în vedere lumea divină care coboară, iar în inspirație avem omul transfigurat de divin. Inspirația este momentul și situația în care omul se face apt și conform revelației, este momentul în care omul simte această realitate ca devenind a sa.

Inspirația este deja *participare umană*, act prin care omul însuși face ceva, deși participarea lui nu este altceva decât acceptarea și însușirea tăcerii divine: „... *mă voi retrage într-o încăpere liniștită, un balcon care stă pierdut într-un parc mare, ascuns orașului, zgomotului și întâmplării. Acolo voi trăi toată iarna și mă voi bucura de*

marea liniște de la care aștept darul câtorva ore bune și izbutite” (R.M. Rilke, *Briefe an einen jungen Dichter*, V). Dacă revelația este în absolut act pur divin, inspirația este actul divin aplicat în care se vede nu numai divinul ci și umanul. Ea este tot o acțiune a divinului, dar și cu participarea umană. Dacă revelația este tăcerea divină, inspirația este întâlnirea tăcerii divine cu tăcerea umană sau este pătrunderea tăcerii divine în cea umană. Deși conștient de originea ei supra-umană, omul și-o împropriază. El știe că nu e din lume, știe că țâșnește din altă parte, dar știe și că ea trebuie să se întâlnească cu izvorul din sufletul său: „*Nu afli-nviorea pe pământ, / Dacă din propriul suflet nu țâșnește*” (Goethe, *Faust*, I, 568-569).

Inspirația este starea de grație sau supra-conștiință a creatorului; *pe de o parte* ea este *potențare a propriului suflet*, *pe de altă parte ea este impuls*, sau fulger *din altă lume* care pătrunde în suflet și aprinde potențe existente acolo dar moarte sau neștiute până atunci. Ochiul care primește inspirația și are viziunea artistică este uman, actul artistic este al creatorului iar inspirația nu este într-un fel decât adâncire în sine, deschiderea ochiului interior: „*Dară ochiu-nchis afară, / înăuntru se deșteaptă*” (Eminescu, *Scrisoarea III*). Visul și focul inspirației arde cu material uman, dar scânteia, aprinderea și viziunea nu le poate declanșa decât șoapta divină, din cealaltă lume: „*O, de ai ști cum șoapta ta divină / Deschide-al visurilor labirint*” (Eminescu, *O, de ai ști ...*). Tăcerea este condiție obligatorie pentru declanșarea inspirației, dar aceasta înseamnă numai fondul minim, căci nu poate să-i impună ci numai s-o imploră și s-o aștepte. Ca act divin, inspirația rămâne suverană. Înainte de aducerea jertfelor, preoții

romani adresau asistenței formula „*Favete linguis!*” („*Păziți-vă limbile!*”), adică „*Păstrați tăcerea!*”. Poetul latin Horatius o folosește tocmai cu sensul de fond minim necesar inspirației artistice: „*Păstrați tăcerea! Preot al Muzelor, / Eu cânt pentru băieți și fete / Cântece neauzite încă*” (Horatius, *Odae*, liber tertius, I,2).

Inspirația presupune o *stare de latență*, de zacere a unor valori în adâncul creator al sufletului; acestea pot ieși la lumină datorită inspirației, dar pot la fel de bine să nu iasă niciodată, căci în privința feței ei divine inspirația rămâne suverană: „*Și curge timpul ca un jind, / natura toarnă-n gând poveri / și-nțelepciunea lenevind, / ascunde gura sub tăceri*” (Bella Ahmadulina, *Toamnă*).

Condiția formală a inspirației este tăcerea și taina. Ele sunt absolut necesare oricărei inspirații dar n-o determină cu necesitate. Tăcerea, noaptea și taina pot fi numite condiții și origini ale inspirației dar numai în sens relativ, uman, în înțelesul că omul are nevoie de ele pentru a primi inspirația, nu în înțelesul că inspirația însăși ar avea nevoie sau ar depinde de ele. Oricum, ele rămân însă ambianța și condiția firească a inspirației iar artistul știe că are nevoie de ele și le invocă: „*Tăcere! Beznă! Gemene surori! / Solemne fiice ale străvechii nopți! / Voi ce-alăptați firavul gând și-l creșteți / Și-l faceți rațiune și pe-această / Coloană-a maiestății omenești / Durați ce-ați hotărât, mă sprijiniți!*” (Edward Young, *Night thoughts*).

Inspirația este un cutremur al sufletului, o înfiorare a oceanului sufletesc uman, o furtună sau un incendiu al spiritului. Vântul care tălăzuiește valurile nu aparține mării sau apei, ci vine din altă lume; dar în furtuna oceanului spiritual sau în cutremurul pământului inimii nu ne mai interesează și nu mai vedem începutul stihiei ci numai

desfășurarea ei, deci numai concretizarea umană. Artistul știe și așteaptă **înflorarea și cutremurul**, care vor veni **din altă lume**. A lui este numai așteptarea: „*Izvorului asemeni sunt și eu / Cutremurat sub stelele de vară / Cu cât e cerul mai fără de vânt / Cu-atât lăuntrurile mele se-nfioară*” (I. Alexandru, *Izvorul*).

Cutremurul vine cu totul neașteptat, nesemnlat de nimic perceptibil, dar efectele lui în sufletul artistului sunt incalculabile. Stârnind potențe nebănuite și incredibile, el provoacă în spiritul creatorului adevărate dureri ale facerii. Frământarea artistului atins de inspirație este o tăcere furtunoasă sau o furtună încremenită: „*Ce fel erau, o Dumnezeu al meu, acele chinuri ale facerii în care se zbătea inima mea, ce fel erau gemetele! Tot acolo se aflau și urechile Tale, fără ca eu să știu dar, în timp ce în tăcere căutam cu îndârjire să aflu ceva, marile glasuri ale sufletului meu, tăcutele disperări se îndreptau către mila Ta ...*” (Aurelius Augustinus, *Confessiones*, liber VII, cap. VII).

Inspirația este o stare specială, pentru că nu este **nici realismul comun nici lipsa de luciditate, ci o supra-luciditate**, o stare de transă ca o beție conștientă, un vis cu ochii deschiși, un cântec al inimii fără șoapta buzelor, o planare fără aripi, o survolare a pământului și totuși nedespărțire de pământ: „*Când mă trezesc în miez de noapte / Și-aud un cânt fără să știu / Și când visez zborul de taină / Atunci e semn pe lume că sunt viu*” (I. Alexandru, *Bucurie*).

În urma așteptării și pregătirii, vulturul inspirației poate veni asupra artistului. Dacă l-a atins aripa vulturului, sufletul artistului intră în vibrație și adâncurile lui se cutremură. Urmează uraganul și **chinurile facerii** iar apoi

Cuprins

13. Tăcerea: glasul revelației și al inspirației, al gândirii și simțirii artistice, al imaginației și memoriei	7
14. Tăcerea: taina inimii	83
15. Tăcerea: glasul iubirii	136
16. Tăcerea: glasul suferinței	172
17. Tăcerea: echilibrul, adâncirea, creșterea, plinătatea, misterul și miracolul artei	210
18. Tăcerea: supremul și sacrul artei	245